

Vilt landskap mot Snota.

Foto: Svein Aage Hatlelid

Fra Edvard Løchens bok: Under vandring:

Etter sjelens fred søker mennesket — før eller senere vil han trenge den. Og han vil finne den, stundom under domens brusende hvelv, stundom i et klokt menneskes tale, stundom på annet vis, men til alle tider på vandringen, under Guds herlige himmel, dypt inne i skogenes stillhet eller høyt oppe under fjellenes storhet og evige ro. Som et budskap fra selve evigheten kommer freden — ufattelig og umerkelig — det urolige hjertet har fått noe av universets døgnvisse ro over sine slag.

Seterbruk i Trøndelag

AV GUNNAR SIGSTADSTØ

Seterbruket hadde i tidligere tid stort omfang også i Sør-Trøndelag, men har vært i stadig tilbakegang de siste mannsaldre.

Det er mange årsaker til dette. Jeg kan nevne noen av de viktigste.

De eldre tiders seterbruk krevde betydelig arbeidskraft. Melking, kjerning og ysting var dengang svært arbeidskrevende. Brukene var gjennomgående små og arbeidskraftbelastningen ble særlig tung for de minste bruk. Det vanlige var at hvert gardsbruk hadde sin seter, og stellet på setra ble utført av en budeie. Denne driftsformen gikk så lenge det var mye folk på gardsbrukene og arbeidskraften var billig.

Melkeproduksjonen på setrene var i tidligere tider basert på utnyttelse av fjell- og skogsbeitet. Fjellbeitet er nok det beste naturlige beite vi har og det greide seg bra til den melkeytelse som kyrne hadde i tidligere tider. Med de kyr vi har idag med en melkeytelse opp til det flerdobbelte i forhold til ytelsen i eldre tid, blir fjell- og skogsbeitet helt utilstrekkelig. Denne gamle driftsformen forbyr seg selv av bare denne grunn.

De gamle setrene lå som oftest tilfjells, langt fra gården, og med dårlige atkomstforhold. Ferdelsen mellom setra og garden og transporten av ost og smør ble tung, tidkrevende og kostbar.

Noe særlig samvirke var det ikke for å lette seterdriften i eldre tider. Kostnadene med å føre opp hus for folk og fe for en kort driftssesong var også tunge å bære. Livet og driften på setrene har mange og forskjelligartede ettermæler. Mange beskriver seterdriften som slit under tungvinte forhold. Andre beskriver seterlivet i mere romantiske toner. Noe midt i mellom er vel det mest riktige.

Det skjedde nok en utvikling i seterdriften også. Hjelpemidler for å lette arbeidet ble tatt i bruk. Det ble innledet samarbeid,

setrer imellom. Fremfor alt ble det satt igang en stor veibygging for å lette transporten. Det ble vanlig å opprette kjøreturer som transporterte melka ned til meieriet i bygda. Dette var ikke tilstrekkelig til å redde seterbruket i sin opprinnelige form.

Derfor er seterdriften nedlagt i overveiende grad også i Sør-Trøndelag. Det er stort sett bare enkelte steder i fjellbygdene at drifta fortsetter. Det er gjerne setrer som ligger i lune skogbevokste fjelldaler med særlige gode beiter. Som eksempler på slike steder kan jeg nevne Gjevillvassdalen i Oppdal og Håkkårdalen i Soknedal. På slike steder er gjerne vilkårene for anlegg av kulturbeiter til stede.

Etter hvert som seterdrifta er nedlagt har setrene begynt å forfalle. Gjerdene omkring de små setervollene er råtnet ned, og vollen vokser igjen med lauvskogkratt. Seterhusene står likeledes og forfaller og råtner. Når de gamle torvtakene ikke blir vedlikeholdt er det ikke lenge før hele huset råtner ned. Mange steder er nå forfallet kommet så langt at husene ikke lar seg restaurere.

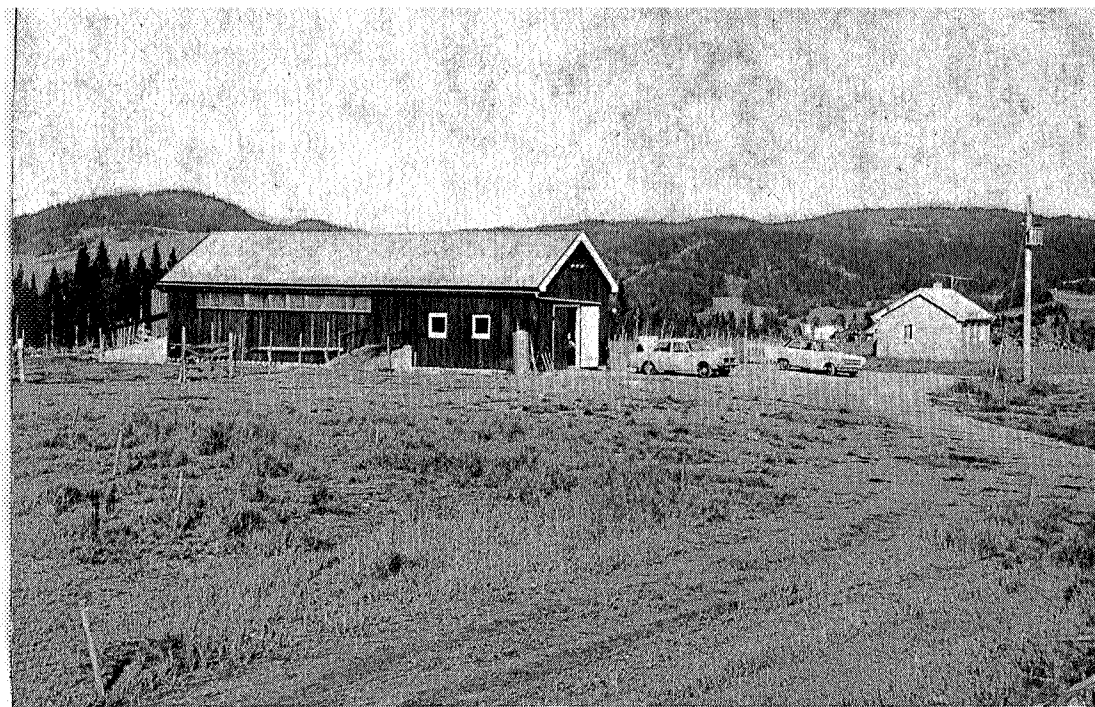
Det gamle seterbruket har gjennom tidene skaffet atskillige inntekter til bygdene. I dagens samfunn har denne driftsform mistet det meste av sin betydning.

Er da seterdriften en driftsform som for bestandig er gått ut av norsk jordbruk eller kan den ha framtidsmuligheter?

Det ser slik ut i Sør-Trøndelag at seterdriften tas i bruk igjen, men under andre former enn i tidligere tider. I de siste 10 år er det satt i gang mange fellessetrer utover i bygdene. Disse fellessetrene er organisert som samvirketiltak. Det skjer vanlig på den måte at en mindre gruppe av bønder slår seg sammen om en fellesseter. Antallet av deltakere i hver seter er gjerne 3, 4 eller 5 og i enkelte tilfeller oppimot 10. De skaffer seg arealer som er skikket for fulldyrking til kulturbeiter. Arealet må være tilstrekkelig stort for deres samlede buskap.

Med disse fellessetrer oppnår bøndene flere formål:

Ved oppdyrking av kulturbeite på fellessetra får de buskapen bort fra beiting på heimejorda på den enkelte garden. Disse arealene som frigjøres kan så brukes til produksjon av vinterfôr. Dermed auker størrelsen på garden og det er en stor fordel idet de fleste gardar er for små som sjølstendig erverv for en familie.

Holtet fellesseter i Hølanda er et mønstergyldig anlegg på mange måter. Anlegget har plass til ca. 80 melkekyr.

Enhver bonde som driver husdyrhold er sterkt bundet til det daglige husdyrstell. Såvidt lite arbeidshjelp som det er på gardene idag er det svært vanskelig å komme ifra dyra slik at en kan ta ferie. Hvis en derimot kan plassere buskapen på fellesseter er ferispørsmålet løst.

Disse fellessetrene har vanlig fra 200 til vel 300 dekar fulldyrka kulturbeite. Buskapsstørrelsen er noe forskjellig men kan bli helt opp mot 100 melkekyr. Erfaringer hittil viser at oppdyrkingen som foregår maskinelt, går raskt og greit. Nødvendige hus er seterstue for røkteren og et mindre fjøs for melkingen. Melkingen skjer med maskin og melken oppbevares på tank inntil melkebilten kommer og kjører melken til meieri.

Stellet blir dermed så lett og lite arbeidskrevende at fellessetra som oftest greier seg med en røkter og en medhjelper. Beitene må overgjødsles etterhvert som skiftene avbeites.

De nye fellessetrene vil landskapsmessig avvike sterkt fra de gamle setergrender. Kravet til jordkvalitet og større sammenhengende dyrkbare arealer gjør nok at fellessetrene er plassert gjennom-

gående lågere i fjellet og skogen enn de gamle setrer var. Det legges også atskillig vekt på at setrene av hensyn til beitedrifte ikke plasseres der det er altfor værhardt.

Til idag er 27 fellessetrer fullt utbygget og i drift. 36 fellessetrer er igang med husbygging og jorddyrking. 14 setrer er organisert men har ikke begynt dyrkingsarbeidet. Ytterligere 41 prosjekter er under organisering. På disse setrene er det ialt dyrket omlag 7000 dekar.

Fellessetrene eller fellesbeitene som de kalles flere steder er dermed blitt et tiltak av stor betydning for jordbruket. Den store interesse for å organisere nye fellesseteranlegg skulle tyde på at tiltaket får større og større betydning framover.

Fellessetrene setter store krav til samarbeidsvilje mellom deltakerne. Det er gjennom disse siste 10 år vunnet verdifull erfaring som kommer nye anlegg til gode.

Det er gledelig å kunne konstatere at alle fellessetrene som er kommet i drift har svart til forventningene. Det finnes nå fellessetrer i de fleste kommuner i Sør-Trøndelag. I enkelte kommuner er det også flere anlegg. I Meldal er 8 setrer i drift eller under anlegg. I flere kommuner er det 5—6 anlegg.

Fellessetersakens omfang i Sør-Trøndelag har vakt interesse langt utover fylkets grenser. I sommertia kommer det nå bønder fra de forskjelligste deler av landet for å skaffe seg erfaring om anlegg og drift.

Hva så med de gamle setrene?

De gamle setrene var reist med det formålet å nytte ut fjell- og skogsbeitene. Setrene ble nok plassert på den beste marka som stod til rådighet, men det skjedde ikke ut fra det syn at arealene skulle kunne dyrkes opp.

Riktignok finner vi innhegnede og tildels overflaterydda setervoller, men de er overalt svært små og tok ikke sikte på å skaffe beite for buskapen. Ser vi nærmere på disse vollene på setergrendene og enkeltsetrene er det ikke ofte at de består av dyrkbar jord av noen særlig omfang.

Det blir derfor ikke så ofte at de gamle setrene har arealer og beliggenhet slik at vi kan ta de i bruk på samme måte som de nye fellessetrene. Men over alt hvor forholdene ligger tilrette må are-

En gammel seter står og forfaller (ved Vårstigen). Foto: Knut Bakken

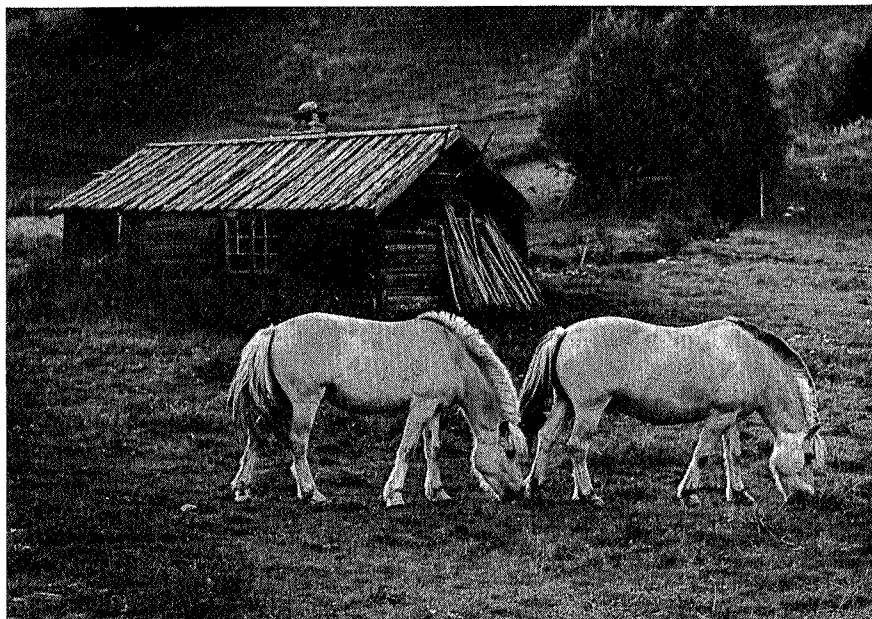
alene reserveres enten for dyrking til kulturbeiter eller gras- og høyproduksjon.

Vi har da også noen få setrer som ligger såvidt gunstig til at de driver gras og høyproduksjon. Avlingen transporteres da heim til garden. Etter at setrene har mistet såvidt mye av sin jordbruksmessige betydning og etterhvert som seterhusene forfaller har det vært atskillig diskusjon om hvorledes de kan nyttes i framtida. Utgangspunktet for diskusjonen har oftest vært om setrene kan skaffe inntekter ved å nyttes på andre måter enn tidligere.

Alternativet har ofte vært om setra kan nyttes til turist- og fritidsformål. De gamle setergrendene representerte et typisk kulturlandskap i fjellet. Seterlivet skapte et verdifullt miljø for turismen i fjellet.

Det gamle seterlivet kan vi ikke regne med å få tilbake. Det spørs da hvor mye av det øvrige på setrene som kan nyttes med sikte på å skaffe bygda inntekter. Det som blir avgjørende da er om de gamle seterhusene kan bevares.

Dessverre er husene på mange setrer i Sør-Trøndelag så forfalt at de ikke lar seg restaurere. Men det er også mange setrer hvor

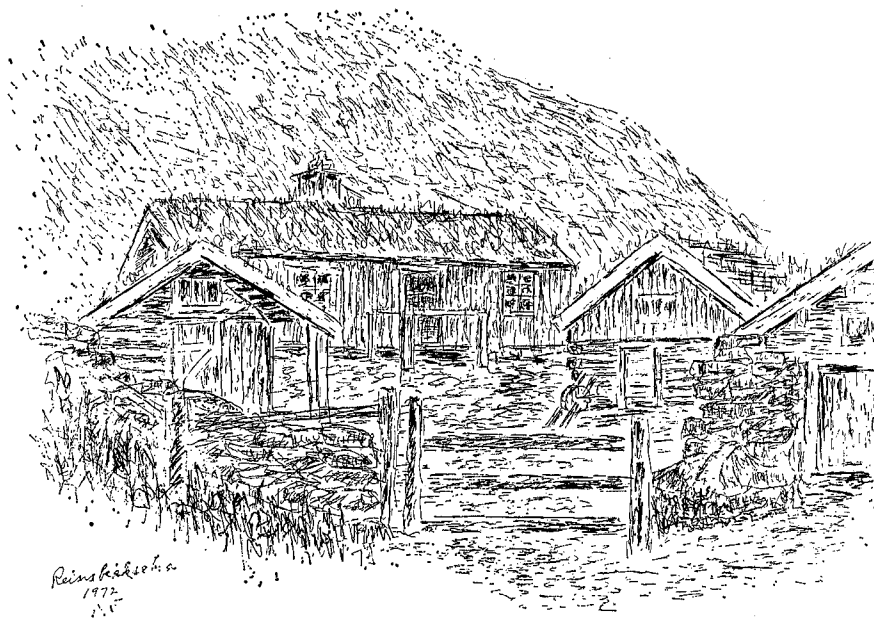

Hester gresser ved gammel seterbu i Haltdalen.

Foto: Knut Bakken

husa er vedlikeholdt, og det er også mange setrer hvor husa med fordel kan restaureres. Seterhusa er som oftest oppført av tømmer etter bygdas byggeskikk. De fleste var tekket med torv. Forfallet begynner oftest med taket. Skal huset bevares for framtidig bruk må reparasjon og vedlikehold først og fremst settes inn her. Riktignok har det utviklet seg slik at mange krever mye av komfort når de skal leie hytte eller seter til sommeropphold. Jeg er imidlertid overbevist om at seterhus i trivelige omgivelser alltid vil ha sine tilhengere. Forutsetningen er da at det bygningsmessige er holdt i orden og at utstyr og innredning svarer til det som med rimelighet kan kreves.

Når forfallet har grepet om seg på setrene skyldes vel det flere forhold. Setrenes sviktende landbruksmessige betydning er vel en ting. Kostnadene med reparasjon og vedlikehold er en annen ting. Jeg tror imidlertid at manglende forståelse for å skape inntektsmuligheter på nye måter ofte betyr mere enn akkurat de nødvendige vedlikeholds- og utbedringskostnader. Jeg vil for bygdenes skyld håpe at forståelsen for å bevare setertunene øker raskt. Det er en

Reinsbekkesetra har et koselig tun.

Strek: Arne Falkanger

del av bygdenes kulturlandskap som kan få betydning i framtid på mange måter.

Det første mål er imidlertid å skape grunnlag for inntekter ved bortleie av seterhusene. Et annet forhold som setereierne samtidig bør vurdere er at bevaring av seterhusene skaper ferie og fritidsoppholdssted også for bonden selv og hans familie.

Hvis setereieren selv slett ikke maktet eller er interessert i å vedlikeholde setra er forholdet verre. En har imidlertid eksempler på at seterhusa kan reddes også i slike tilfeller. Det skjer på den måte at eieren leier bort setra til feriested på slike vilkår at leieren tar på seg reparasjon og vedlikehold. Forutsetningen for en slik ordning er at leien og leietiden er satt slik at leieren får rimelig vederlag for sine påkostninger. Sett i fra setereierens side er selv en slik langsiktig bortleie av setra langt bedre enn at den råtner ned. Jeg tror det må være riktig å nytte denne ordning oftere enn nå er tilfelle.

Enkelte setrer har vært interessert i å selge såvel seterhusene som setervollen til feriested. Som regel har det også alltid vært